

הגורם האנושי בתחום הנגישות יחיאל שרשבסקי

מדי פעם אני מדמיין, בוודאי כמו ישראלים רבים אחרים, אפשרות שאיפגע בתאונה, בפיגוע או במחלה, ואני שואל את עצמי כיצד אגיב. האם אתמודד באומץ, בכוח רצון עז, בתבונה, בדומה ליואב קריים או לרוני שכטר, חברי המוכרים לרבים כחברי מטה מאבק הנכים. אולי אפילו אתעלה בדומה לדוד, שטיפלתי בו בהיותו קוואדרפלג, ולמרות מצבו הקשה הוא חיזק אותי לא פחות מאשר חיזקתי אני אותו. או אולי אהיה בקוטב הנגדי ואשקע בדיכאון, בהזנחה ואף אאבד את הכבוד העצמי. ואולי אהיה במקום כלשהו בין שני הקטבים הללו. (מתוך מחשבה זו כתבתי את הדברים).

אדם נכה זהה במהותו לאדם שאינו נכה, אך מתמודד עם קשיים גדולים לאין ערוך. יש אנשים שאינם עומדים במאבק ונשברים מהמגבלות ומהסבל, ויש אנשים שמפתחים איכויות נדירות, העולות לעתים בהרבה על האיכויות של אלו שאינם נכים. לא אחת, המגבלה מאלצת את האדם לפצות עליה על ידי פיתוח כישורים מיוחדים, שללא הנכות לא היו מתפתחים ואולי אפילו לא היינו מודעים לאפשרות לפתחם. מוכרות לכולם התופעות של רגישות השמיעה והמישוש אצל עיוורים ורבים מכירים מהגלויות את ציוריהם של ציירים המציירים באמצעות הפה. לעתים, המוגבלות מביאה את האדם לפתח גישה כוללת לחיים, לזולת ולעצמו, מתוך נקודת מבט מאוד ייחודית שלא היתה לו ללא המוגבלות. יש וההתנסויות של אדם נכה עם עצמו ועם אחרים, שניתן לחוותן רק בתוך המוגבלות, מובילות לפתח סדרי עדיפויות בתחומים שונים שאינם תואמים את סדרי העדיפויות המקובלים.

הקושי של אנשים עם מוגבלות לא מצטמצם לעצם המוגבלות. לעיתים הקושי הגדול יותר הוא מה שניצב מולם ואומר לחסום אותם. לא תמיד החברה חשה צורך או אף יודעת מה היחס הראוי לאדם עם מוגבלות. בנוסף לקשיים הנובעים מעצם המוגבלות הקשורה למצבם האובייקטיבי, פעמים רבות עומדים הנכים מול עולם אדיש ולעתים אף עוין ופוגע - נפשית, חברתית, כלכלית ואפילו פיזית. לגבי הפגיעה האחרונה, מחקרים הראו שתוקפנות כלפי קשישים וכלפי אנשים עם נכות, גבוהה יותר מפי שניים מאשר כלפי אחרים.

הקושי הוא רב ממדי. אדם עם מוגבלות חי כמו כולנו בתוך תרבות מסויימת שיש לה קודים של התייחסות, חלקם גלויים וחלקם סמויים. לעתים יש סתירה בין הקודים המוצהרים לבין ההתנהגויות בפועל, כמו בסיסמה "חברה נבחנת ביחסה לחלשים" שמאחוריה אין מאומה חוץ ממילים.

כולנו, כולל אנשים עם מוגבלות, אך אלו סופגים את התרבות עם יחסה כלפי המוגבלות. כלומר אנשים עם מוגבלות ספוגים בעצמם בעמדות של החברה, וחלק גדול מהם חווה גם בתוכו את הרגשות השליליים הרווחים בתרבותנו כלפי אנשים עם מוגבלות. מצב זה חריף במיוחד אצל האנשים המוגבלים עקב מחלה נפשית, כיוון שכמעט כולם היו עד פרוץ המחלה חלק מחברה שרווחים בה רגשות שליליים כלפי אנשים עם מחלת נפש והם היו שותפים לרגשות אלו.

התרבות שלנו רחוקה מיחס שוויוני. יש בה הערצה גלויה לבעלי יכולת בכל מובן - כספי, שכלי, גופני ואומנותי, ויש בה דחיה סמויה, ולעתים אף גלויה, כלפי החלשים והפגועים, ולכן היא נמנעת מלתת הזדמנות שווה לכל אדם.

"הזדמנות שווה" פירושה מתן תנאים מתאימים לכל אדם להשקעת מאמץ לשם השגת חיים מספקים. הבסיס לתנאים מתאימים היא הנגשה, שהרי לא נצפה מאדם שרגליו קשורות להתחרות בתחרות ריצה. לכאורה הדברים נראים פשוטים, אך לא אחת אנו מבינים אמירות מופשטות רק באופן שטחי, וכאשר אנו מדמים את הדבר באופן מוחשי וקונקרטי, הבנתנו מקבלת ממד נוסף. הייתי מבקש מהקוראים שאינם עם מוגבלות, לדמיין לעצמם חיים בארץ שנבנתה עבור אנשים עם כנפיים. הבתים גבוהים ואין בהם מדרגות או מעליות; האוכל מונח בארונות שגובהם עשרה מטרים; אל מקומות העבודה צריך להמריא עשרים מטרים; אם חיים בארץ כזו אנשים ללא כנפיים, כדי להגיע לכל דבר הם חייבים לבקש עזרה. מישהו צריך להביא, לסדר, להוביל, ואם אין מישהו כזה, נוצרים תסכול, חוסר אונים ולעיתים אף כאב. עבור אנשים עם מוגבלות, כך נראית ארץ ללא נגישות.

האסוציאציות המידיות שלנו לנגישות, מתקשרות לתחומים הפיזיים והחושיים: אוטובוס עם כניסה מותאמת, הכרזה קולית על כל קומה במעלית, מדרכות משופעות - פתרונות טכניים מתוחכמים. לשמחתנו יש התקדמות רבה בנושאים אלו, והחוק לשוויון הזדמנויות לאנשים עם מוגבלות, מביא לשינוי מהותי שילך ויגבר בשנים הקרובות. אולם יש שלב קודם להתאמות הטכניות השונות. לפני שמכניס רמפה לכיסא גלגלים במפעל או במשרד, יש להסכים לכך שאדם עם כיסא גלגלים יעבוד במפעל או במשרד. לפני שבודקים אם נכון לתת לאדם המתמודד עם פגיעה נפשית יותר הפסקות ביום העבודה, צריך להסכים לקבל אותו לעבודה.

לדוגמה, אם אדם ששלח קורות חיים ל-150 מקומות ולא קיבל אף תשובה, ולמקום ה-151 הוא העלים את העובדה שהוא נזקק לכיסא גלגלים ורק אז הוזמן לראיון, יש כאן בעיה. אם הוא הגיע לראיון וכשראו אותו, מיד אמרו לו שבדיוק הבוקר מישהו התקבל לעבודה... יש כאן בעיה. ואם בשבוע שלאחר מכן שוב פרסמו את המודעה, יש לנו בעיה קשה עוד הרבה לפני העזרים הטכניים, מתוחכמים ככל שיהיו. אם אדם עם פגיעה נפשית מנוע מלהיות עובד בחברת סיעוד, על פי הנחיות של משרד ממשלתי, מה הטעם לדבר על נגישות?

משרד הבריאות ערך לפני כשנתיים מחקר על הסטיגמה כלפי נפגעי נפש. כ-1,600 איש ענו על שאלון טלפוני ארוך. 21% מהנשאלים אמרו שאינם מוכנים לשבת באוטובוס על יד חולה נפש;

52% אמרו שאינם מוכנים להעסיק חולה נפש; 40% אמרו שלא היו רוצים שבשכונה שלהם יגורו חולי נפש; ו-24% אמרו שחולי הנפש אלימים יותר מאחרים (דבר שעובדתית אינו נכון).

הדוגמאות הנ"ל עסקו יותר ביחס לנפגעי נפש שבשיקומם בחברה אני עוסק, אולם האפליה קיימת באופן ברור גם לגבי נכים אחרים ודרושה עבודה רבה לאורך שנים על מנת לבטלה. ההתמודדות עם האלמנט האנושי שבהנגשה, אינה יכולה להסתפק בחקיקה בלבד. כאשר חקיקה עומדת מול נטיות חזקות אצל האנשים ומול תופעות תרבותיות עם שורשים עמוקים, גם אם היא חקיקה רצינית ומלאה רצון טוב, כמו בפרק הנגישות בחוק השיוון, הערך שלה חלקי בלבד.

יצירת שינוי חברתי חייבת להיתמך במערכה רחבה וממושכת לשינוי עמדות בציבור. הדרך היעילה ביותר להתמודד עם הסטיגמה כלפי אנשים עם נכות בכלל וכלפי אנשים עם נכות נפשית בפרט, היא להכיר אותם מקרוב. המפגש הפתוח, הממושך, האמתי והבלתי אמצעי, תורם לשינוי במידה רבה.

ככול שמערכת החינוך תיזום מפגשים כאלו לצד דיונים בנושא, ככול שהיא תיזום קשרים דרך פרויקטים של מעורבות חברתית, ככול שישלבו תלמידים עם נכויות בכיתות הרגילות והמורים יסייעו ליצירת קשרים בינם לבין יתר התלמידים. כך יגדל הסיכוי לגדל דור עם יחס נכון מהבסיס. בעניין זה מתעוררות שאלות רבות כמו: מה מלמדים במסגרת הכשרת מורים על נושא זה; עד כמה הם מבינים מהי נכות עבור הנכה ועבור אלה שאינם נכים; עד היכן מגיעה מבוכתם כאשר הם מדברים עם אדם נכה על נכותו; באיזו מידה זהירות היתר שלהם מאפשרת דיאלוג; או להיפך - חוסר הרגישות אינו מאפשר דיאלוג.

ככל שאנשים עם נכות ייפגשו, יספרו על עצמם ויהיו מעורבים בפעילויות שונות עם אנשים אחרים, הקירבה תגדל וההיכרות תעמיק. היכרות אמיתית תביא את האנשים להעריך את הנכים ככל האנשים, ולעיתים אף מעבר לכך, אל מול התמודדותם עם המוגבלות יום יום ושעה שעה באופן מעורר השתאות.

המערכה נגד הסטיגמה חייבת להיות מתוכננת, מובנית ומתוקצבת. צריכים להתגייס אליה לא רק מחנכים ומומחי תקשורת, לא רק עובדי מערכת הבריאות והרווחה והפוליטיקאים, אלא קודם כל הנכים עצמם, שלאחר עבודה פנימית שלהם לשינוי הדימוי העצמי של רבים מהם, יוכלו לעשות יותר מכולם להפחתת הסטיגמה כלפיהם. דומני שאפילו התקנות לפרק הנגישות בחוק השיוון בעצמן סובלות מהסטיגמה ואינן מקצות את המקום הראוי לנושא המרכזי בתחום הנגישות, שהוא המלחמה בסטיגמה כלפי הנכויות הבלתי נראות וכלפי הנכויות הנראות כאחד. גם התקנות מתרכזות בעיקר בצדדים הטכניים ומקדישות הרבה פחות מהדרוש לגורם האנושי, המהווה תנאי מקדים לכל פעילות אחרת בנושא.

המדינה חייבת להשקיע משאבים במלחמה בסטיגמה כלפי אנשים עם מוגבלות, מתוך הבנה שזכותם לחיות חיים מספקים אינה שונה מזכותם של אנשים אחרים. מערכת חברתית שמונעת מהם הזדמנויות או חברה שמפלה אותם לרעה היא בלתי נסלחת.

הכלל הייחודי המופיע בתורה - "ואהבת לרעך כמוך", הוא ביסודו אמירה פשוטה ובסיסית - בכל התייחסות שלי לזולת עלי לשאול את עצמי איך הייתי רוצה שיתייחסו אלי אילו הייתי במקומו. אם נאמץ דרך זו, יש לנו סיכוי.